

Předmluva

Již více než sedmdesát let máme k dispozici obsáhlou sbírku koptských traktátů zvanou rukopisy z Nag Hammádí. Českému čtenáři zpřístupňuje výběr z těchto textů v podobě komentovaných překladů, doplněných popisy jednotlivých kodexů, ve stejnojmenné ediční řadě v nakladatelství Vyšehrad. V roce 2008 vyšel první svazek, obsahující překlad spisů z druhého kodexu s výjimkou *Tajné knihy Janovy* (v loňském roce se dočkal druhého vydání), v následujících letech následovaly další tři svazky překladů vybraných textů.¹

Pátý svazek této ediční řady představuje dva významné texty, které bývají řazeny do tzv. setovské gnóze, totiž *Tajnou knihu Janovu* a *Evangelium Egyptanů*. Tyto dva traktáty patří mezi několik textů, které se v rámci knihovny z Nag Hammádí zachovaly vícekrát v odlišných koptských překladech nebo verzích překladů. Mohli bychom tedy tomuto svazku dát podtitul „Setovské texty z Nag Hammádí“ – nebýt třetího spisu, jímž jsou *Poučení Silvanova*, raně křesťanský text, který gnostikové patrně četli a užívali, avšak který sám o sobě gnostický není.

Texty z tohoto svazku jsou převážně součástí kodexů, které byly již detailně popsány v předchozích svazcích, a proto jsme se v kodikologických popisech chtěli vyhnout opakování. U kodexu IV z Nag Hammádí, o jehož verzích *Tajné knihy Janovy* a *Evangelia Egyptanů* se zmiňujeme pouze okrajově,² tak uvádíme pouze nejdůležitější kodikologické údaje. Pro srovnání obou recenzí *Tajné knihy Janovy* však vyvstala potřeba do svazku zahrnout i podrobný popis koptského kodexu, který nepatří do knihovny z Nag Hammádí: Berlínského gnostického kodexu 8502.

Všechny svazky ediční řady Rukopisy z Nag Hammádí už od svého počátku stojí před nelehkým úkolem být nejen solidními vědeckými publikacemi (s odpovídajícím systémem argumentace, odkazů atd.), ale i literaturou přístupnou širší čtenářské obci. Proto co se týče odkazů na sekundární i pramennou literaturu, uvádíme v poznámkách mnohdy pouze jeden jako *pars pro toto*.

Přes to přese všechno doufáme, že si i tento svazek najde své čtenáře, kterým vybrané texty odhalí nejen myšlenkový svět setovské gnóze, jež byla jedním

¹ Oerter, W. B. – Pokorný, P. (eds.), *Rukopisy z Nag Hammádí 1. Kodex II/2–7*, (Knihovna rané křesťanské literatury, sv. 4), Praha 2008 (2017²); Oerter, W. B. – Vítková, Z. (eds.), *Rukopisy z Nag Hammádí 2. Kodex VI/2 a 4, kodex IX/1–3*, (Knihovna rané křesťanské literatury, sv. 5), Praha 2009; Oerter, W. B. (ed.), *Rukopisy z Nag Hammádí 3. Kodex III/3–4, kodex V/1 a 5*, (Knihovna rané křesťanské literatury, sv. 6), Praha 2010; Oerter, W. B. – Vítková, Z. (eds.), *Rukopisy z Nag Hammádí 4. Kodex VI/3, kodex VII/2 a 5, kodex VIII/2, kodex XIII/1*, (Knihovna rané křesťanské literatury, sv. 7), Praha 2016.

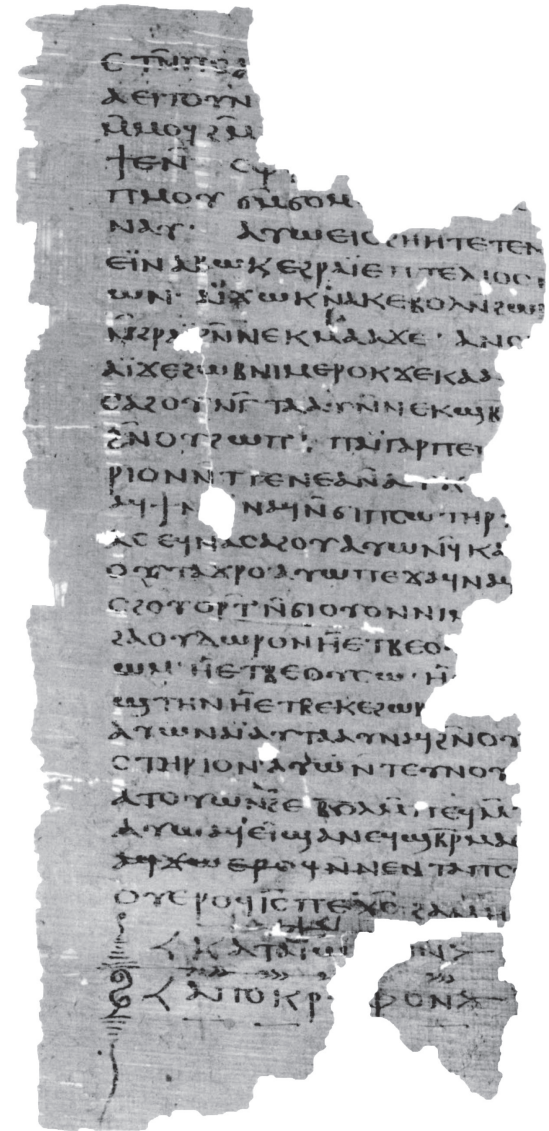
² Verze *Tajné knihy Janovy* ze II. a IV. kodexu jsou téměř shodné.

z hlavních gnostických proudů,³ ale díky možnosti srovnání několika verzí jim umožní udělat si představu o tom, jak byly tyto texty převáděny (a současně i interpretovány) koptskými překladateli.

Závěrem děkujeme nakladatelství Vyšehrad a jeho redaktorce Radce Fialové, která se opět ujala nelehké práce s našimi texty, paní Petře Bandhauer za překlad úvodní studie a v neposlední řadě grafikovi panu Zbyňku Kočvarovi a sazeči Františku Jakubcovi za grafické zpracování a sazbu knihy. Kniha je výstupem grantu GA ČR P401/12/G168 „Historie a interpretace Bible“ a vychází s jeho finanční podporou.

V Praze v srpnu 2018

editoři

³ K tomuto – nikoliv nespornému – gnostickému proudu viz Marksches, C., *Die Gnosis*, München 2001, str. 98–101, a obzvláště Turner, J. D., *Sethian Gnosticism and the Platonic Tradition*, (BCNH.É.6), Québec – Louvain – Paris 2001.

ÚVOD
WOLF B. OERTER

Koptské rukopisy z Nag Hammádí – stručný přehled

V době kolem počátku našeho letopočtu byla v Egyptě mluveným jazykem koptština, která je posledním vývojovým stadiem egyptštiny. Jako literární jazyk ji lze zachytit poměrně pozdě (pozdní 3. stol./rané 4. stol.). Používá řeckou abecedu, ke které byly pro určité hlásky přidány dodatečné znaky, jimiž řecká abeceda nedisponovala. Tyto znaky se vyvinuly z démotického písma.¹ Pro koptskou literaturu je typické, že vzniká nejprve jako literatura překladová. Z řečtiny do koptštiny byly překládány především biblické texty.² Rukopisy z Nag Hammádí vznikly nezávisle na nich i na rané koptské monastické literatuře³ – také ony jsou překlady z řečtiny.

Tyto texty zaměstnávají badatele už několik desetiletí více než jakýkoliv jiný nález rukopisů z Egypta. Byly objeveny před více než sedmdesáti lety na úpatí vápencového pohoří v bezprostřední blízkosti hornoegyptské vesnice Hamra Dúm. Nález je spojován s egyptskými zemědělci, kteří údajně pátrali po hnojivu a přitom narazili na zavřený hliněný džbán, jenž obsahoval třináct kodexů s celkem 52 spisy v koptském jazyce. Jedenáct kodexů se dochovalo v úplné podobě – včetně knižního bloku a kožené vazby. U jednoho kodexu chyběla vazba a z kodexu třináctého se dochovalo pouze šestnáct stran.⁴

Před nedávnem bylo znovu zpochybněno, jestli se příběh nálezu odehrál přesně tak, jak jej před několika lety znovu popsal nyní již zesnulý americký novozákoník James M. Robinson.⁵ Je zde podezření, že nález rukopisů pochází spíše z cíleného vylupování staroegyptských skalních hrobek, které se zde nacházejí a které datujeme do 6. dynastie (asi 2374–2191 př. Kr.).⁶ Tyto hrobky byly v pozdějších dobách prokazatelně „obývané“, jak o tom svědčí četná dochovaná graffiti a nástěnné malby. Nalezené rukopisy byly nazvány podle

¹ Kasser, R., „Language(s) Coptic“, in: A. S. Atiga (ed.), *The Coptic Encyclopaedia*, sv. VIII, New York 1991, str. 145–151.

² Funk, W.-P., „The translation of the Bible into Coptic“, in: J. C. Paget – J. Schaper (eds.), *The New Cambridge History of the Bible. From the Beginnings to 600*, Cambridge 2013, str. 536–546.

³ Právě ta představuje původní literaturu v koptštině. Za jejího nejproduktivnějšího tvůrce je považován opat Bílého kláštera v Suhagu, Šenuda z Atripe (347–465), viz Emmel, St., „Coptic literature in the Byzantine and Early islamic world“, in: R. S. Bagnall (ed.), *Egypt in the Byzantine World 300–700*, Cambridge 2007, str. 83–102.

⁴ RNH 3, 2010, str. 16.

⁵ Robinson, J. M., *The Nag Hammadi Story from the discovery to the publication*. 1. sv.: *The Discovery and Monopoly*, Leiden – Boston 2014, str. 104–112.

⁶ Goodacre, M., „How Reliable is the Story of the Nag Hammadi Discovery?“, *JSNT* 35/4 (2013) 319; Lewis, N. D. – Blount, J. A., „Rethinking the Origins of the Nag Hammadi Codices“, *JBL* 133/2 (2014) 402–404.

Nag Hammádí, nejbližšího většího sídla na západním břehu Nilu, jež leží asi 100 km severně od Luxoru.⁷

Jak bylo řečeno na začátku, i texty z Nag Hammádí patří ke koptské překladové literatuře. Nemáme zde však co do činění s originálními překlady z řečtiny, nýbrž s opisy (koptských) opisů. Jazykové analýzy textů z Nag Hammádí ukázaly, že mají za sebou dějiny tradování v koptštině, v jejichž průběhu došlo k jazykovým a možná také k redakčním zásahům.⁸ Tento proces tradování si lze představit přibližně následovně:⁹ na počátku byly řecké texty, které byly – ať už z jakýchkoliv podnětů – přeloženy do koptštiny. Někdejší překladatel byl ještě pod silným vlivem svého mateřského dialektu, což dokládají různé dialektové stopy v koptských textech, které máme k dispozici.¹⁰ Texty pak byly předávány dál a během svého putování následně opisovány. V jednotlivých etapách opisování přitom docházelo k více či méně zdařilému přizpůsobování formujícímu se literárnímu dialektu saídštiny a také k redakčním změnám.¹¹ V další fázi byly texty sestaveny do „knih“, zahrnujících sled určitých textů.¹² Následující fáze pak spočívala v dalším opisování textů, kdy se jako předloha pravděpodobně používaly už hotové knihy a vybíraly se texty, případně skupiny textů,¹³ určené pro zařazení do jednotlivých naghammádských kodexů, jež se nám dochovaly. V závěrečné fázi tohoto dlouhého řetězce tradování byly tyto kodexy, uchovávané na různých místech, v knihovnách nebo v soukromých sbírkách, shromážděny.

⁷ K nálezům z Nag Hammádí, jeho ohlasu v tehdejší tisku, jeho obsahu a významu srv. Oerter, W. B., „Pozdně antické texty z Egypta. 70 let od objevu koptských rukopisů v Hamra Dúmu u Nag Hammádí“, *NO* 71/1 (2016) 28–37.

⁸ Funk, W.-P., „The Linguistic Aspect of Classifying the Nag Hammadi Codices“, in: L. Painchaud – A. Pasquier (eds.), *Les textes de Nag Hammadi et le problème de leur classification. Actes du colloque tenu à Québec du 15 au 19 septembre 1993*, (BCNH.É 3), Québec – Louvain – Paris 1995, str. 107–147.

⁹ V hlavních rysech zde následují Camplaniho, A., „L'Apocrifi di Giovanni e la primitiva tradizione gnostica: il testo e il contesto. Presentation of the theme section“, *Adamantius* 18 (2012) 59–61, který uznává stávající koptskou podobu *Tajné knihy Janovy* za konečné stadium celého procesu.

¹⁰ V koptštině se rozlišuje šest hlavních dialektů s různými varietami; ke koptským dialektům srv. Oerter, W. B., „Koptská papyrologie“, in: R. Dostálová – R. Hošek – G. Messeri – W. B. Oerter – R. Pintaudi, *Papyrologie (řecká, latinská, koptská)*, Praha 2006 (dotisk 2009), str. 93–95.

¹¹ K „aspektu putování“ těchto textů srv. Funk, „The Linguistic Aspect“, 1995, str. 145n.

¹² Je stěží náhodné, že *Tajná kniha Janova* (TKJ) je ve všech naghammádských verzích úvodním spisem kodexu (NHC II/1, III/1, IV/1) nebo že vždy předchází *Evangelium Egyptanů* (III/2; IV/2).

¹³ Jinak lze pevný sled určitých textů v různých naghammádských kodexech vysvětlit jen s obtížemi.

Na novém místě byly možná ještě dále používány, anebo záhy uzavřeny do hliněného džbánu.

Ačkoli byly texty z Nag Hammádí objeveny již v roce 1945 a odborná veřejnost s nimi byla obeznámena o několik let později prostřednictvím četných článků, k jejich zveřejnění došlo až o roky později a provázely je obtíže různého druhu. První ukázky z kodexu III byly zveřejněny v roce 1951 a v roce 1956 vydalo Koptské muzeum v Káhiře svou první a jedinou edici faksimilií s listy z kodexu I (tzv. Jungova kodexu) a kodexu II. V následujících letech vyšly v samostatném vydání jednotlivé spisy; až následně bylo možné se ujednotit na mezinárodním a vědeckém vydávání podle jednotných kritérií. Dnes je k dispozici úplné vydání faksimilií všech kodexů,¹⁴ kompletní edice všech spisů z Nag Hammádí s poznámkami a anglickým překladem,¹⁵ edice textů s francouzským překladem a komentářem v řadě „Bibliothèque Copte de Nag Hammadi – Section Textes“, a také konkordance k některým kodexům.¹⁶ Od roku 2007 je k dispozici také revidovaný kompletní francouzský překlad, který vyšel v jednom svazku v řadě „Bibliothèque de la Pléiade“ pařížského nakladatelství Gallimard.¹⁷ Německy mluvící čtenáři mají k dispozici dvousvazkový překlad „Nag Hammadi Deutsch“,¹⁸ jehož revidované vydání je v současné době v přípravě, stejně jako jednosvazkové studijní vydání.¹⁹ Mezitím vyšly také překlady do dalších jazyků, které zde není třeba uvádět; na existující české překlady jsme upozornili již v předmluvě.

¹⁴ *The Facsimile Edition of the Nag Hammadi Codices* – první vydání obsahující kodex VI, Leiden 1972, poslední svazek nazvaný „Introduction“, Leiden 1984.

¹⁵ Robinson, J. M. (ed.), *The Coptic Gnostic Library. A Complete Edition of the Nag Hammadi Codices*, Leiden – Boston – Köln 2000.

¹⁶ Vyšlo v Les Presses de l'Université Laval v Québecu a v Éditions Peeters v Lovani a Paříži. ¹⁷ Mahé, J.-P. – Poirier, P.-H. (eds.), *Écrits gnostiques. La bibliothèque de Nag Hammadi*, Paris 2007.

¹⁸ Schenke, H.-M. – Bethge, H.-G. – Kaiser, U. U. (eds.), *Nag Hammadi Deutsch*. 1. sv.: *NHC I,1 – V,1*, (GCS.NF 8, Koptisch-Gnostische Schriften II), Berlin – New York 2001; 2. sv.: *NHC V,2 – XIII,1, BG 1 a 4*, (GCS.NF 12, Koptisch-Gnostische Schriften III), Berlin – New York 2003.

¹⁹ Schenke, H.-M. – Bethge, H.-G. – Kaiser, U. U. (eds.), *Nag Hammadi Deutsch. NHC I–XIII, Codex Berolinensis 1 und 4, Codex Tchacos 3 und 4. Studienausgabe*. 3. přeprac. a rozšířené vydání, (de Gruyter Texte), Berlin – New York 2013³.